

Možnosti za obravnavanje mladinskega prestopništva

Dr. Alenka Šelih, docent, Pravna fakulteta v Ljubljani

1. Uvod

V letih 1966—1971 je Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani opravil raziskovalno nalogo »Obravnavanje mladoletnikov pred sodišči v Ljubljani¹«. V nalogi smo zbrali podatke za mladoletnike, ki so jih v letu 1966 obravnavali ljubljansko sodišče (občinsko in okrožno), občinsko javno tožilstvo in sodniki za prekrške. V vprašalniku smo zajeli podatke o mladoletniku, njegovi družini, kaznivem dejanju, posebnostih postopka in načinu ukrepanja proti njim. Poleg tega smo zbrali še podatke o sodelovanju skrbstvenega organa v pripravljalnem postopku in o lastnostih mladoletniških združb.² Nalogo smo nadaljevali leta 1970—1971; tedaj smo zbirali podatke o izvršitvi vzgojnega ukrepa oziroma kazni, ki so jim bile izrečene. Pri tem smo zbrali podatke o posebnostih pri izvrševanju kazenskih ukrepov, o oblikah pomoči ob odpustu mladoletnika iz zavoda ter o vedenju mladoletnikov v eno- oziroma dvoletnem obdobju po prenehanju kazenskega ukrepa. Za isto skupino mladoletnikov smo s posebnim intervjujem zbrali tudi podatke o tem, kako so mladoletniki sami doživljali kazenski postopek in izvrševanje kazenskih ukrepov.³

Ta raziskava je pokazala naslednje posebnosti glede mladoletnikov in načinov njihovega obravnavanja:

Mladoletniki prihajajo iz družin, ki pogosto kažejo znamenja razkroja; delež mladoletnikov iz družin, katerih gmotno stanje je nad povprečnim, je večje kot so to kazale dosedanje raziskave. Eden najpogostejših problemov mladoletnikov so njihove šolske težave — čeprav je res, da je delež mladoletnikov, ki se je v času sodnega obravnavanja še šolal, glede na njihovo

¹ Raziskavo so financirali Sklad Borisa Kidriča, Republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo SRS in Ministrstvo za zdravstvo, vzgojo in socialno varstvo ZDA v okviru sporazuma o uporabi dinarskih sredstev ameriške vlade v Jugoslaviji (PL 480).

² Prim. A. Šelih: Sodelovanje skrbstvenega organa v pripravljalnem postopku proti mladoletnikom. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 20/1969, str. 150—159, št. 3, in A. Šelih: Nekaj problemov mladoletniških združb, ista revija, 19/1968, št. 3, str. 110—121.

³ Prim. T. Brejc: Mladoletnikovo vrednotenje kazenskega postopka in izvrševanja kazenskih sankcij. Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana, 23/1972, št. 4, str. 247—257.

starost majhen. Kazniva dejanja, ki so jih delali mladoletniki, se ne ločijo od ugotovitev drugih raziskav o tem vprašanju.

Glede načina obravnavanja mladoletnikov smo ugotovili, da se približno polovica vseh primerov konča pred izrekom vzgojnega ukrepa; pri tem gre za primere, kjer je javni tožilec svoja pooblastila uporabil za to, da uvedbe postopka ni predlagal, ali pa za primere, kjer je sodnik za mladoletnike ustavil kazenski postopek pred izrekom vzgojnega ukrepa. Tako je skupina, ki se ji je izrekel vzgojni ukrep, bistveno manjša kot skupina, glede katere je bila vložena ovadba zaradi kaznivega dejanja.

Kljub zahtevam, da mora biti kazenski postopek proti mladoletnikom hiter, smo v raziskavi ugotovili, da traja razmeroma dolgo časa. V pripravljalnem postopku se je preventivna izločitev mladoletnika uporabljala sicer redko, vendar pa je okrožno sodišče v 25 % primerov uporabilo pripor.

Pri izvrševanju kazenskih ukrepov (to so bili predvsem vzgojni ukrepi) smo ugotovili, da je presledek med izrekom ukrepa in začetkom izvrševanja pri skoraj $\frac{2}{3}$ daljši kot 1 mesec. Izrečeni ukrepi so trajali dokaj dolgo — 75 % jih je trajalo dalj kot eno leto. Ukori so mladoletniki, ki smo jih intervjuvali, ocenili za premalo učinkovite. Iz tega smo sklepali, da se morda izreka prepogosto in tudi takšnim mladoletnikom, ki zanj niso več dovzetni. Oddaja v disciplinski center je pogosto povezana z izrekom strožjega nadzorstva skrbstvenega organa. Če sodimo po zbranih podatkih, je ta ukrep še vedno neizdelan, čeprav je res, da smo prav v zadnjem času dobili prve resnejše poskuse ovrednotenja ukrepa, ki so praktičnim delavcem verjetno nekoliko pomagali pri njihovem delu.⁴ Pri strožjem nadzorstvu postaja strožje nadzorstvo druge družine čedalje redkejši in izjemen ukrep, medtem ko se drugi dve obliki bolj uveljavljata. Čeprav razmejitev med strožjim nadzorstvom staršev in skrbstvenega organa ni jasna, je slednja oblika še najbolj izdelana. Vendar tudi za ta vzgojni ukrep ne moremo reči, da pomeni posebno močno obravnavanje, saj smo ugotovili, da je imel svetovalec z mladoletnikom povprečno po 1 pogovor na mesec. V raziskovani skupini je bilo izvršenih

⁴ Prim. A. Carić-J. Bilić: Upučivanje u disciplinski centar za maloljetnike, Kriminalističko-kriminološki inštitut Ivan Vučetić pri pravni fakulteti, Split 1972.

zavodskih ukrepov malo, zato so podatki o njih obdelani le opisno. Dosežki mladoletnikov v šoli in pri poklicnem usposabljanju so bili razmeroma skromni in prav to narekuje premislek o tem, ali bi ne bilo bolj realno, če bi bili zadovoljni z nižjimi zahtevami na tem torišču, oblikovali pa vse delo z mladoletnikom terapevtsko in dali glavni poudarek tej sestavini prevzgojnega dela.

Posebej kritično se je pri raziskovani skupini pokazalo obdobje ob odpustu mladoletnikov iz zavoda in dajanje pomoči po odpustu; pri tistih, pri katerih je šlo za izvrševanje vzgojnih ukrepov na prostosti, ob prenehanju ukrepa številni problemi niso bili rešeni, ukrep pa je kljub temu prenehal. Iz podatkov raziskave sklepamo, da je priprava odpusta oziroma priprava na prenehanje vzgojnega ukrepa in pomoč v prvem obdobju po prenehanju ukrepa ena najšibkejših točk v celotnem prevzgojnem delu z mladoletnimi prestopniki.

Posebej moramo omeniti pomanjkljivo usklajevanje med posameznimi službami, ki se ukvarjajo z vprašanji mladoletniškega prestopništva: to je posebno žgoče v naši ureditvi, ker so pristojnosti razdeljene vsaj med tri organe — socialno-skrbstvene, sodne in sodnike za prekrške. To se je posebej pokazalo pri zbiranju podatkov o vedenju mladoletnikov v eno- oz. dvoletnem obdobju po prenehanju kazenskega ukrepa.

Izidi opravljene raziskave dajejo možnost, da presodimo, kakšne so možnosti za obravnavanje vprašanja mladinskega prestopništva, pojava, s katerim moramo tudi v prihodnje računati ter biti nanj pripravljeni.

2. Prihodnje možnosti

Prihodnje rešitve je mogoče iskati na različne načine. Mislim, da bi morali poskušati pregledati te možnosti najprej glede na naše sedanje razmere ter oceniti, kakšne spremembe in novosti ter izboljšave so mogoče v teh okvirih.

Ta pot ima gotovo prednost, da se gibljemo po znanem torišču, pri katerem poznamo njegove dobre in slabe strani. Glavna pomanjkljivost te poti pa je prav v vnaprejšnji vezanosti in danosti ureditve, na katero smo omejeni in v okviru katere moramo presoјati, kaj je mogoče izboljšati in kako.

2. 1 Spremembe v pravni ureditvi

Kot pravniki smo vajeni najprej pomisliti na spremembe kazenskih norm, ki naj bi prinesle izboljšanje obravnavanja mladoletniškega prestopništva. Ne samo pravkar opravljena raziskava, tudi nekatere druge kažejo, da bi popravki v naši kazenskopravni ureditvi lahko verjetno odpravili nekatere pomanjkljivosti.

Prvi dvom, ki se po mojem mnenju tukaj oglašča, je povezan s starostnimi skupinami. Ugotovili smo, da v skupino, ki jo sodišče obravnava kot prestopniško, zajemamo le 4 letnike. Pri tem je značilno, da je odločilna starost ob storitvi kaznivega dejanja. Zaradi dolgotrajnega postopka so zato mladoletniki v času, ko se jim izreče ukrep, pogosto še starejši in zelo redko obravnava sodišče takšne, ki so pravkar izpolnili 14 let. S takšno majhno starostno skupino se uvrščamo med države, v katerih je kazenskopravno relevantna skupina mladoletnikov najmanjša.

Ob tem se odpira vprašanje, ali bi bilo smotno to skupino razširiti in z njo zajeti nekaj mlajših letnikov, ko bi bilo vplivanje lažje. Poleg tega vemo, da je bila ratio omejitve starostnih skupin na te od 14. do 18. leta starosti v tem, da naj mlajše kot 14 let obravnava socialno-skrbstveni organ. Temu sicer pravilnemu izhodišču se močno upira praksa, ki kaže, da so ti organi preobremenjeni z delom in personalno prešibki, da bi poleg vseh drugih obveznosti zmogli še to. Tako se v resnici pogosto dogaja, da socialno-skrbstveni organ začne delati z mladoletnikom šele, ko ta dopolni 14 let ter s kakim kaznivim dejanjem vzbudi pozornost in delovanje sodnih organov. Tedaj skrbstveni organ začne tudi sam delovati, čeprav bi moral delovati že prej — takoj ko ugotovi, da otrok ali mladoletnik potrebuje pomoč pri vzgoji. Kljub tem očitnim slabostim našega sistema pa imamo na drugi strani tudi resne pomisleke zoper to, da bi kazenskopravno obravnavanje razširjali na otroke, ki še niso dopolnili 14 let. Prav gotovo jih ni treba natančneje razlagati. Takšna razširitev spodnje meje kazenskopravnega obravnavanja mladoletnikov bi gotovo prinesla s seboj več škode kot koristi — ob sedanji stopnji razvitosti socialnih služb namreč ne moremo dvomiti o tem, da ne bi zmogle večjega obsega dela, čeprav bi ga prenesli na sodišče. Poleg tega pa bi se pokazale vse slabosti, zaradi katerih smo omejili kazenskopravno delovanje proti

mladoletnikom. Kljub pomanjkljivostim, ki se jih zavedamo ob dosedanjem položaju, se bomo zato vendarle morali odločiti zanj in skušali raje najti druge načine za to, da bi dosegli zgodnejše obravnavanje otrok, kot je to zagotovljeno zdaj.

Posebno vprašanje so spremembe, ki bi jih bilo mogoče doseči v sistemu kazenskih ukrepov za mladoletnike. Predvsem je treba ugotoviti žalostno resnico, da še po več kot 10 letih veljavnosti zakonika nismo bili zmožni ustvariti možnosti za izpolnitev vseh ukrepov, ki jih predvideva. Tako je npr. oddaja v disciplinski center zelo omejena in neizdelana, zavoda za defektne mladostnike pa sploh nimamo.

V očeh vsaj dela mladoletnikov je dokaj sporen tisti ukrep, ki je med vzgojnimi ukrepi najmilejši — ukor. Kot smo ugotovili, se pogosto uporablja tako pri mlajših kot pri starejših mladoletnikih, odprto pa je vprašanje, ali je uporaba v vseh primerih smotrna in upravičena. Učinek ukora naj bi bil namreč opozorilo mladoletniku. Za opozorilo mora biti mladostnik sploh še sprejemljiv. Pri prestopniških mladoletnikih pa moramo gotovo računati s tem, da so opominov in opozoril slišali vse preveč, da ne bi postali do njih povsem ravnodušni in brezbrizni, pogosto so tudi že v takšni starosti, ko zanje niso več dovzetni.

Izmed vseh ukrepov, ki jih uporabljamo za mladoletnike, je bil verjetno v času opravljene raziskave najbolj neraziskan, vsebinsko sporen in metodološko neizdelan ukrep oddaje v disciplinsko središče. V zadnjem času dosega svoj namen morda za osebnostno ali vedenjsko manj motene mladoletnike, zaradi možnosti uporabe terapevtskih oblik dela pri delu v polivalentni delavnici, če se izpolnjuje na ta način.

Strožje nadzorstvo staršev je kot poseben ukrep najbrž upravičilo svoj obstoj in kot lahko sodimo po ugotovitvah naše raziskave, se tudi izreka v primerih, ko je mogoče pričakovati uspeh.

Razmisliti pa bi kazalo o drugi vrsti ukrepa strožjega nadzorstva — o strožjem nadzorstvu druge družine. Pričakujemo lahko, da bo zlasti v mestnih središčih, kjer je mladoletniško prestopništvo največje, družin, ki bi bile pripravljene in zmožne sprejeti tujega prestopniškega mladostnika, čedalje manj. Morda bi v tem okviru lahko še najpogosteje uporabili družine, mladoletnikovih sorodnikov (npr. stari starši).

Morda bi sodelovanje »tretjih oseb«, če jih smemo tako imenovati, pri delu s prestopniško

mladino lahko nadomestili z drugim načinom. Ob kroničnem pomanjkanju kadra socialnih služb in ob spoznanju, da posameznik lahko s svojo osebno zavzetostjo veliko pripomore v prevzgojnem postopku mladoletnika, se je v zadnjih letih močno obudilo zanimanje za sodelovanje prostovoljcev pri delu z neprilagojeno mladino. Pri tem poudarjajo, da ne gre za nadomeščanje strokovnih služb s prostovoljci, temveč za to, da bi posamezniki prinesli v to občutljivo torišče posebne »vitamine« prostovoljnega dela. Ob tem se moramo zavedati, da takšni prostovoljci ne bi mogli in ne bi smeli delati le po napotkih zdrave pameti in dobrega srca, temveč bi morali biti za svojo nalogo posebej pripravljeni, med opravljanjem naloge bi morali imeti tehtnega svetovalca v poklicnem socialnem delavcu. V sedanjih razmerah bi bilo povsem upravičeno, da bi s posebnim poskusom vpeljali delo takšnih prostovoljcev ter ugotovili, ali je to tudi za nas zanimiva perspektiva.⁵

Najpogosteje uporabljeni vzgojni ukrep — strožje nadzorstvo skrbstvenega organa — si je kljub pomanjkljivostim, ki se nanašajo predvsem na njegovo uresničevanje, zagotovil svoje mesto med vzgojnimi ukrepi. Odveč bi bilo tu govoriti, kakšne izboljšave bi bilo mogoče uveljaviti. Ugotoviti moramo le, da ga uporabljajo morda sodišča prepogosto, namreč tudi v primerih, ko motenost mladoletnika zahteva trdnejši institucionalni okvir, v katerem naj poteka njegova prevzgoja, in ko je mogoče s precejšnjo verjetnostjo vnaprej računati z možnim neuspehom strožjega nadzorstva. Na to misel nas napeljuje predvsem podatek o dokaj velikem številu primerov, ko je bil ukrep spremenjen, še preden je potekla minimalna doba trajanja, in je bil zamenjan zlasti z drugim, ostrejšim ukrepom. Predvideti pa bi bilo morda treba možnosti uporabe strožjega nadzorstva skrbstvenega organa ob hkratni oddaji mladoletnika v zavod, ki bi bil po vrsti dijaški dom, internat ipd.

Problemi izvrševanja ukrepov pa so verjetno največji pri tisti skupini ukrepov, ki vsaj praviloma zajema najtežje mladoletnike in jih povsem osami ter omeji v posebnih nadzorovanih okoliščinah. Ugotovitve te raziskave so sicer številčno skromne, kažejo pa vendarle nekaj splošnih lastnosti izvrševanja zavodskih ukrepov pri nas. Zavodi so večinoma usmerjeni v doseganje

⁵ Prim. Možnosti za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo, (redakcija Alenka Šelih), Višja šola za socialne delavce, Vestnik soc. varstva SRS, VIII, 1969, št. 3—4—5.

dveh namenov — izobraževanja in poklicnega usposabljanja. Ta dva, na zunaj najvidnejša in najlaže občutna ter merljiva dejavnika očitno prevladujeta pri vsem ravnanju zavodov z mladoletniki, čeprav je prav tako očitno, da so sadovi pri tem skromni. Ugotoviti moramo, da nimamo izdelanih splošnih izhodišč za prevzgojno delo v zavodih, niti postopkov, s katerimi je mogoče dosežati prevzgojne namene.

O objektivnih in subjektivnih težavah — pri tem mislimo predvsem na pomanjkljivo gmotno in kadrovsko podlago zavodov — je bilo doslej povedanega že toliko in tolikokrat, da o tem skoraj ni več mogoče izgubljati besed.

Če bi želeli sedanje stanje spremeniti, bi verjetno morali začeti prav na začetku — pri sestavi vsebinskih izhodišč zavodske vzgoje in pri preusmeritvi ali vsaj obogatitvi izobraževanja kadra za te specializirane poklice. Zdi se, da bi morali v proces izobraževanja kadra vdolati predvsem takšne sestavine, ki bi omogočile prevzgojno delo v pravem pomenu besede, ko bi šlo predvsem za spreminjanje mladoletnikovih stališč s pomočjo izobraževanja, poklicnega usposabljanja in vseh drugih dejavnosti znotraj zavoda, ne pa le za doseganje teh zunanjih namenov. Med te druge dejavnosti je mogoče šteti skupinsko terapijo, oblikovanje pravil za medsebojno sodelovanje, vzpodbujanje interesov pri mladoletnikih, delovanje z zgledi in drugo.⁶

Poleg tega bi morali biti pogumnejši pri vpletanju novih načinov in oblik dela z mladoletniki v zavodih. Vpeljati bi bilo treba posamezne oblike dela eksperimentalno ter tudi tvegati, da morda ne bodo dale sadov, ki bi jih bilo mogoče uporabljati v širšem obsegu. V sedanjih razmerah pa v bistvu z enakim kadrom reproduciramo samo enake oblike dela kot doslej, enake možnosti — in enake neuspehe.

2. 2 Poskus orisa nekaterih dejavnikov mladoletniškega prestopništva

Obravnavanje vprašanj mladinskega prestopništva in vedenjskih motenj otrok je v naših razmerah zasnovano tako, da moramo možnosti za boljše reševanje problemov iskati predvsem zunaj okvira pravnih rešitev, zlasti zunaj okvira

kazenskega prava. Kazenskopravne norme, ki segajo semkaj, so le zadnje sredstvo, in sicer tisto, ki naj bi ostalo neuporabljeno, če dejanski položaj to le dopušča. Njihov namen je predvsem skušati mladoletniku zagotoviti tisto, kar je bilo v njegovi dotedanji vzgoji zgrešenega ali zamujenega, ter hkrati določiti obseg posegov, ki so zoper njega dopustni, in obseg pravic, ki jih v tem poseganju zadrži.

Bistvo zadeve je verjetno zunaj okvira teh norm, zlasti če še danes velja stara resnica o tem, da je preprečevati kazniva dejanja bolje kot kaznovati za storjena. Takšno delovanje pa je lahko smotrno predvsem takrat, kadar pojav sam vsaj deloma lahko razložimo ter svoje delovanje navežemo na takšno razlago. Seveda najbrž nikoli ne bo mogoče v celoti pojasniti tega velikega »zakaj«, vendar se tudi s posameznimi delčki lahko približujemo širši resnici ter skušamo doseči zaželeni smoter.

Izidi naše naloge so preskromni, da bi lahko skušali dati razlago za prestopniško vedenje raziskovane skupine. Vendar pa le kažejo nekatere poteze, ki bi jih lahko uporabili za izhodiščna razmišljanja o tem, katera so glavna deficitarna torišča teh mladoletnikov, kakšne so posledice teh primanjkljajev in prikrajšanj in kaj bi lahko storili, da bi jih zmanjšali.

Mislím, da smemo na podlagi izidov raziskave ugotoviti naslednje:

— obravnavana skupina mladoletnikov je bila dokaj motena, ko jo je obravnavalo sodišče;

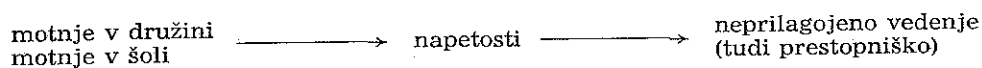
— te motnje so obsegale predvsem dvojje izredno pomembnih socializacijskih skupin — družino in šolo. Dosti mladoletnikov je živelo v družinskem okolju, ki ni bilo harmonično in je že navzven kazalo pomanjkljivosti. Prav tako je bilo v raziskovani skupini dosti mladoletnikov, ki so doživljali poraze — in neugodnosti v šoli. Domnevati smemo, da so ta prva nasprotja nastajala veliko prej, kot pa so se mladoletniki pokazali pred sodiščem;

— obravnavani mladoletniki so bili povprečno že precej stari (16 let), ko jim je sodišče izrekalo posamezne ukrepe.

Motnje, ki smo jih ugotovili v raziskovani skupini, povzročajo pri mladoletnikih napetosti, občutke prikrajšanosti in neuspešnosti. Takšno stanje pa se lahko navzven kaže tudi v neprilagojenem, motenem in motečem vedenju, kate-rega del tudi pri nas poimenujemo z mladinskim prestopništvom.

⁶ Prim. Experiment at Logatec (Katja Vodopivec, editor), Inštitut za kriminologijo. Ljubljana 1973, str. 97—166.

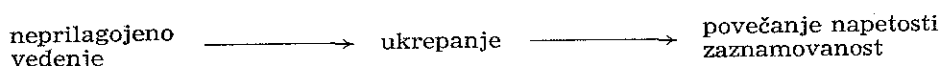
Morda bi smeli razvoj takšnega delovanja grafično prikazati takole:

Neprilagojeno vedenje ima za posledico posebno ukrepanje zoper mladoletnika, bodisi ukrepanje šolskih, socialno varstvenih ali (v zadnji instanci) sodnih organov. Takšno ukrepanje mla-

doletnika v njegovem okolju (v šoli, med vrstniki, v družini in okolici) zaznamuje in lahko pelje k povečanju napetosti mladoletnika samega, pa tudi napetosti med njim in okoljem.

Tudi to bi lahko grafično prikazali takole:

Ta razlaga je gotovo samo hipotetična in zaradi pomanjkanja ustreznih raziskovalnih metod v raziskovalni skupini je ne moremo potrditi.

Če pa je vsaj prvi del tega razmišljanja upravičen, bi lahko iz njega izpeljali nekaj sklepov, ki bi utegnili imeti tudi pomen za usmeritev preprečevanja mladinskega prestopništva.

Če je domneva, da nastajajo prve (in najbrž najtežje) motnje mladoletnika v družini in šoli, bi morali svoja preprečevalna prizadevanja naravnati zlasti na ti dve torišči. Ker večina mladoletnikov prihaja pred sodišča pozno in ker je sodno obravnavanje mladoletnikov pri nas močno omejeno, bi bilo treba začeti mladoletnike obravnavati dosti prej — takrat ko so še otroci.

Upravičena je najbrž domneva, da so njihove motnje in dotedanja prikrajšanja tedaj še manjša in da so tudi dovtetnejši za sprejemanje vplivov in spremembe v vedenju. Vsako ukrepanje pa bi moralo biti načrtovano in uresničeno tako, da bi v najboljšem primeru za otroka sploh ne pomenilo pečata, v najslabšem pa čim manjšega.

2.3 Predlog za usmeritev dela z mladinskim prestopništvom

Služba, ki ji je pri nas naložena skrb za delo z motenimi otroki, je socialno skrbstvena služba. Ne gre zanikati, da je v zadnjih 15.—20. letih napravila velik napredek. Toda prav tako ne gre zanikati dejstva, da se je hkrati z rastjo te službe večalo tudi število zadev, ki jih je morala obravnavati, bodisi, ker smo nekatere med njimi začeli obravnavati v večjem obsegu ali pa, ker jih hitro razvijajoča se družba z vsemi svojimi nasprotji tudi več poraja in prinaša s seboj.

Rast te strokovne službe bi morala biti tedaj bistveno hitrejša in bolj dinamična, da bi lahko po eni strani ujela zamujeno, po drugi pa sproti reševala nove zadeve.

V sedanjih razmerah bi morala socialna služba storiti vsaj eno: pomagati in svetovati bi morala vsakemu mladoletniku, proti kateremu je sodišče kazenski postopek ustavilo oziroma proti kateremu je javni tožilec ovadbo zavrnil. Izidi raziskave so pokazali, da je takšnih primerov izredno veliko (več kot $\frac{1}{2}$), zato ne bi smeli zanemariti vseh teh mogočih znovičnih prestopnikov-povratnikov, temveč bi bilo treba delati z njimi v nekazensko pravnih okvirih prav takrat, ko je verjetnost uspešnosti še sorazmerno največja. Za takšnega mladoletnika je potrebna morda le neznatna pomoč, potrebuje morda le kratkotrajno oporo, ki bi mu zadoščala, da bi postal zmožen sprejeti družbeno priznane vedenjske načine. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je še vedno bolj smotrno, učinkovito in humano, če dajejo te službe pomoč v predprestopniškem času kot pa takrat, ko je to že zamujeno.

Ugotovitve vse raziskave nas opozarjajo na nadaljnjo hudo pomanjkljivost celotnega delovanja proti mladinskemu prestopništvu. Gre za izredno visoko stopnjo neusklajenosti delovanja raznih organov na tem torišču. Pri tem mislimo na neusklajenost dela med posameznimi pravosodnimi organi (sodišči različnih stopenj in javnimi tožilstvi različnih stopenj) ter na neusklajenost med njimi in drugimi nepravosodnimi organi, ki se ukvarjajo z istimi rečmi. V Sloveniji ni nobenega republiškega pregleda o mladoletnikih, ki jih je obravnavalo sodišče — razen Zavoda SRS za statistiko, ta pa ni operativen organ in ima zbrane samo podatke o tistih mla-

doletnikov, ki jim je bil izrečen vzgojni ukrep ali kazen.

Podatkov o tem, ali je bil kazenski postopek mladoletniku ustavljen in zakaj, ni na voljo. Prav tako seveda ni podatkov o osebnosti ali vedenjsko motenih mladoletnikov in otrocih — o tisti kategoriji, ki jo v svetu imenujejo »ogroženo mladino«. Ne nazadnje — sploh nimamo podatkov o tem, koliko prekrškov in kakšne delajo mladoletniki. Ti podatki obstajajo le skupno za vso republiko ali za posamezno občino, nobenega pregleda pa nimamo o tem, kolikokrat in zakaj so mladoletnika obravnavali ti posamezni organi, in kako so ukrepali. Zato so podatki v sodnem spisu ali spisu socialnega varstva o prejšnjem vedenju mladoletnika skrajno pomanjkljivi in nepopolni, prav tako pa je izredno težko ugotavljati, kako se je posamezni mladoletnik vedel po tistem, ko je vzgojni ukrep prenehal. Neusklajenost dela med posameznimi organi, ki delajo na tem torišču, ne onemogoča samo pregleda nad pojavom kot celoto in ne zamegljuje le njegove razsežnosti: povzroča tudi nepoučenost ali slabo poučenost posameznih organov samih, to pa ima spet slabe posledice za njihovo delo in uspešnost tega dela.

Poleg socialnega varstva, ki zasluži vso pozornost kot služba, ki se ukvarja z vprašanji osebnosti in vedenjsko motenih otrok in mladoletnikov ter mladoletnih prestopnikov, zasluži najbrž največ pozornosti šola in šolska ureditev kot eden izmed zelo pomembnih dejavnikov, ki lahko zavirajo ali pa pospešujejo porajanje neprilagojenosti pri otrocih in mladoletnikih, neprilagojenosti, ki kasneje lahko preraste v prestopništvo.

Šolske težave mladoletnikov v raziskovani skupini niso samo njihova posebnost, temveč so le odsev splošnega stanja v naših razmerah. V veliki večini primerov se začno prve težave otrok kazati prav ob vstopu v prvo zunajdružinsko skupino — šolo. Nato se pogosto kopičijo, šolske težave porajajo osebne težave, temu se pogosto pridruži še neugoden družinski položaj in sčasoma se otrok oblikuje v vedenjsko in osebno neprilagojeno osebnost.

Ob še vedno zelo velikem osipu v slovenskih osnovnih šolah, ob različnih možnostih otrok za šolanje, ki nastajajo zaradi zunanjih dejavnikov ali pa zaradi otrokovih osebnih težav, smo se v Sloveniji zavedli, da je šola lahko dejavnik, ki povečuje otrokove ali mladostnikove težave ter ga s svojimi zahtevami in togostmi šolske ure-

ditve pogosto spravlja čedalje bolj v odrinjen in čedalje slabši položaj⁷. Ko zdaj v strokovni in širši javnosti razmišljamo o možnostih, oblikah in poteh preobrazbe šolstva — zlasti osnovne šole — bi morali najbrž posebej premisliti, kako bi bilo mogoče šolo zasnovati tako, da bi se v njej vsak otrok — vsaj na določenem ozkem izseku — lahko čutil uspešnega, ko vendar vemo, da je prav uspešnost najmočnejša spodbuda. Možnost, da se mladoletniki izuče posebej določenih poklicev, ne da bi za to potrebovali dokončano osnovno šolo, je le ena zelo skromnih možnosti na začetku te poti; peljati bi morala prek iskanja posamično izbranih možnosti napredovanja in usposabljanja k temu, da otroka oblikujemo v človeka, ki bo uspešen v okviru svojih zmožnosti.

Poleg prilagoditve šolske ureditve posameznikovim zmožnostim in omejevanj otroka ali mladostnika bi želela poudariti še eno stran pomena šole kot posebnega dejavnika pri preprečevanju mladinskega prestopništva. Učno-vzgojno osebje v osnovnih šolah je le nekoliko pripravljeno za delo z vedenjsko ali osebno neprilagojeno mladino. Možnosti, da pri svojem delu uporablja svetovalne strokovne službe na šoli, se sicer večajo, vendar bi bilo najbrž treba preoblikovati tudi pripravljane učnega kadra v teh šolah, tako da bi se priprava za vzgojno delo z motenimi otroki in mladostniki bolj poudarila.

Socialno varstvene organe in šolstvo smo šteli za ustanovi, katerih dejavnost bi lahko — in bi tudi morala — bistveno bolj pokrivala torišče mladinskega prestopništva in njegovega preprečevanja. Tretji organ, ki pri nas vsaj pri tem doslej ni imel posebne podpore in pozornosti, so krajevne skupnosti. Če smo ugotovili, da je kazenskopravno delovanje zoper mladinsko prestopništvo v naših razmerah omejeno na najhuje

⁷ Prim. o tem Bavcon, Pojavi dezorganizacije v sistemu vzgoje in izobraževanje, RKK, 23/1972, št. 2, str. 60—74.

Prav tako Vodopivec, O društvenom prilikama, koje pogoduju socijalnu patologiju dece i omladine, Skaberne, Škola kao strateška tačka prevencije socijalno-patoloških pojava, materiali za simpozij Socijalna patologija dece i omladine, Zlatibor, 27.—29. okt. 1971.

V SRH so v preteklih letih opravili tri raziskave o prestopništvu otrok in ugotovili, da je njihovo število precejšnje in da je bilo največ otrok, ki so storili kazniva dejanja, starih 11 let. Prim. dr. Magda Bayer: Karakteristike dječje delinkvencije u SRH, poročilo na seminarju Socijalna patologija dece i omladine, Zlatibor 27.—29. okt. 1971.

motene mladoletnike in na visoke ter omejene starostne skupine, bi morali poleg že omenjenih dveh organov oziroma organizacij, ki bi morali nujno zavestno delovati za preprečevanje osebnostne in vedenjske motenosti otrok, najti še eno organizacijsko sestavo, ki bi pokrivala otrokovo oziroma mladostnikovo najožje življenjsko okolje. Socialno varstveni organi delujejo na razmeroma širokem območju občine in bi morali najbrž delovati na podlagi načela specializiranosti posamezne službe, ne pa ozemeljskem načelu. Zato praviloma ne bodo mogli biti pripravljene za zgodnje odkrivanje težav posameznega otroka ali mladostnika ali morda njegovega ožjega (navadno družinskega) okolja. Glavno nalogo šole vidim v njeni takšni usmerjenosti, da šolski program priredi ustrezno posameznikovim zmožnostim ter v njem razvija predvsem to, kar je pozitivnega, in zmanjšuje ali odpravlja njegovo morebitno motenost med šolanjem.

Tretji organ — ali bolje mreža organov — katerih naloga pa bi bila ugotavljati nastale in nastajajoče socialne probleme na ozkem območju, ki je fizično pa tudi po drugih plateh povezano, so krajevne skupnosti. Krajevna skupnost je doslej na takšnih toriščih, kjer je šlo predvsem za soodločanje in dogovarjanje ter samoupravno reševanje nekaterih na zunaj močno vidnih vprašanj, uspela s svojim delom kot oblika krajevne samouprave.

Morda je zdaj nastopil čas, ko bi lahko dobila tudi neko novo, predvsem strokovno nalogo, namreč nalogo preprečevalnega dela na svojem ozkem območju.

Socialnovarstveni organi so v sedanjih razmerah skoraj le kurativni organi, pogosto niso niti to, temveč le gasijo tam, kjer je ogenj najhujši. Medtem ko bi bilo na eni strani nujno, da to kurativno dejavnost glede mladinskega prestopništva razširijo vsaj na nekaj več starostnih letnikov, to je, zajamejo širše starostne skupine in se ukvarjajo vsaj še s tistimi, proti katerim je bil kazenski postopek ustavljen oziroma ovadba zavržena, bi jim verjetno naložili preveliko breme, če bi jih obvezali še za preprečevalno dejavnost pri socialnopatoloških pojavih, posebej pa pri mladinskem prestopništvu v njihovih sedanjih organizacijskih strukturah.

Operativni organ, ki bi lahko opravljal te naloge, bi bila lahko posebna strokovna služba — socialnoskrbna po svoji usmeritvi — v okviru krajevnih skupnosti. Najbrž ne bi bilo prav vnaprej določati torišče take službe in nje-

nih delovnih metod. Bilo pa bi smotno v praksi preskusiti, kje in kako bi lahko delovala, da bi okoliščine, iz katerih se lahko razvija vedenjska ali osebnostna motenost otroka in v zvezi s tem mladinsko prestopništvo, pravočasno opazila. V zadnjih letih opažamo, da se ukvarjanje s prestopniško ali predprestopniško mladino in otroki usmerja v iskanje takih delovnih oblik, ki potekajo v otrokovem najbližjem okolju in niso vezane na njegovo izločitev iz okolja. Preprečevalno delo v teh okvirih si je mogoče misliti v obliki ustanavljanja posebnih domov, kjer bi bile organizirane razne oblike dela za mladoletnike, npr. politehnične delavnice (ob pomoči Ljudske tehnike bi bilo mogoče voditi posebne interesne dejavnosti in drugo).⁸

Obstaja omahovanje glede tega, ali naj bi služba, ki bi odkrivala težavne položaje in težavne otroke, pa tudi problematične družine ali druga ožja okolja te vrste — ali naj bi torej taka služba tudi neposredno posegala v take položaje ter opravljala kurativno dejavnost ali ne. Po eni strani obstaja strokovna zahteva, naj v posamezne težavne in problematične položaje posega čim manjše število oseb. Toda na drugi strani je odprto vprašanje, ali bi bila ta morebitna nova služba zmožna poleg opazanja tudi ukrepati, in to ustrezno ukrepati.⁹ Naloga te službe bi morala biti vsaj v začetku predvsem pravočasno odkrivanje težavnih položajev ter usmerjanje posameznikov v ustrezne ustanove, kjer bi lahko dobili pomoč.

Razčlemba, ki smo jo opravili, je tudi pokazala, da v naših razmerah in v okviru sedanje organizacije zelo različni organi in organizacije izbirajo mladoletnike, ki jih bo obravnavalo sodišče. Po eni strani so to organi za notranje zadeve, ki prvi odločajo o tem, kakšna naj bo prihodnja pot mladoletnega prestopnika. Če je storil kaznivo dejanje in je mladoletnik, se bo srečal z javnim tožilcem, če je otrok ali če ni storil kaznivega dejanja, se bo srečal z organi socialnega varstva ali morda s sodnikom za prekrške. Po-

⁸ Prim. M. Q. Warren: Correctional treatment in community settings, a report on current research, prepared for the VI International Congress on Criminology, Madrid, September, 1970, National Institute of Mental Health, str. 5 in nasl.

⁹ V Liverpoolu so l. 1949 ustanovili posebno policijsko službo (t. i. Liverpool Police Juvenile Liaison Scheme), katere naloga je bila preprečevalno delovanje z navezovanjem stikov z organi in organizacijami, ki so policijo lahko informirali o težavnih otrocih oziroma mladoletnikih.

dobno izbiro opravljajo tudi socialnovarstveni organi, ki imajo prav tako možnost obravnavati nekatere vrste motenih otrok in mladostnikov v svoji pristojnosti, ali pa morajo (ali bi morali) predlagati vpeljavo kazenskega postopka. Tudi šola ima možnost usmerjati posameznega motenega otroka ali mladoletnika v postopek pred raznimi organi. Najmočnejši ustanovi, ki navsezadnje odločata, kakšen bo obseg tega, kar se uradno prikazuje kot mladinsko prestopništvo, pa sta gotovo javno tožilstvo in sodišče. S pravicami, ki jih imata po zakoniku o kazenskem postopku in kazenskem zakoniku, lahko bistveno vplivata na to, koliko mladoletnikom se bodo izrekli vzgojni ukrepi ali kazni.

Ob tem se sprašujemo, ali je prav in smotrno, da tako heterogene in raznolike ustanove odločajo o tem, kateri organ bo otroka oziroma mladoletnika najprej obravnaval. Če menimo, da bi morali začeti odpravljati vzroke motenosti posameznika dosti bolj zgodaj kot pri 14 letih, se postavlja vprašanje, ali ne bi bilo treba za takšno usmerjenost poskrbeti tudi posebno telo, ki bi v okviru sedanjih predpisov (na določenih toriščih bi jih bilo treba spremeniti ali prilagoditi) vsaj na območju vsake občine izbiralo otroke in mladostnike ter jih usmerjalo v posamezne ustanove in v postopek pred posamezne ustrezne organe. Za naše sedanje razmere moramo ugotoviti, da ni nobenega organa, ki bi imel celovit pregled nad pojavom vedenjske motenosti otrok in mladoletnikov, niti nad obsegom te skupine mladine, niti nad reagiranjem družbe na ta pojav.

Tako telo bi moralo delovati hitro in učinkovito. Sestavljeno bi moralo biti iz zastopnikov organov socialnega varstva, sodišča, organov za notranje zadeve in organizacij, ki se ukvarjajo z mladino. Imeti pa bi moralo tudi nekaj samostojnih delavcev, ki bi uresničevali in neposredno vodili njegovo delo.

Delo takšnega odbora si predstavljam kot delo nekakega izbirnega središča, če ga smem tako imenovati, ki bi imelo pregled nad vso skupino vedenjsko ali osebno motenih otrok in mladostnikov in bi jih usmerjalo. To zlasti pri skupini mladoletnikov (v smislu določil kazenskega zakonika) ne pomeni, da bi odločalo o njih, temveč bi le kazalo smer nadaljnega obravnavanja. Tako bi se odločanje o posamezniku poenotilo, izginila bi umetno ustvarjena meja med otroki in mladoletniki, s povečanjem kadra, zlasti v socialnovarstvenih ustanovah, pa bi imeli več možnosti za to, da bi posameznik dobil pomoč

(obravnavanje si skoraj ne upam reči) pravočasneje.

V naših razmerah je posebno vprašanje okoliščina, da je mesto lahko razdeljeno na več občin in da — med drugim tudi zato — ni čutiti enotnega delovanja pri obravnavanju vedenjsko motenih otrok in mladoletnikov za vse mestno območje. Zato menim, da bi bila morala biti posebna naloga odbora vsklajevanje dela na območju mesta.

Naloge takšne službe bi morale biti na eni strani operativne (mednje štejem npr. enotno uresničevanje posameznih preprečevalnih ali rehabilitacijskih programov za vse mestno območje, vodenje enotnih podatkov o mladoletnikih, ki so jih obravnavali skrbstveni organi, javna tožilstva, organi za prekrške, uprava javne varnosti ali sodišča). Takšen organ pa bi moral smotrno skrbeti tudi za razvoj posameznih akcij za vse ali za izbrano mestno območje, za razvoj možnosti, da mladina in otroci te vrste enakopravno vstopijo v različne proste in interesne dejavnosti, namenjene mladini njihove starosti. Posebna naloga takšnega organa bi morala biti tudi skrb za načrtovanje novih delovnih oblik in načinov za to skupino mladine. Pri tem bi bilo treba posvetiti posebno pozornost dejstvu, da bo verjetno pravilneje poskrbeti za možnosti sodelovanja v rednih delovnih oblikah za mladino, kot pa iskati posebne možnosti in delovne oblike, ki lahko pomenijo tudi začetek procesa zaznavanja in družbene osamitve.

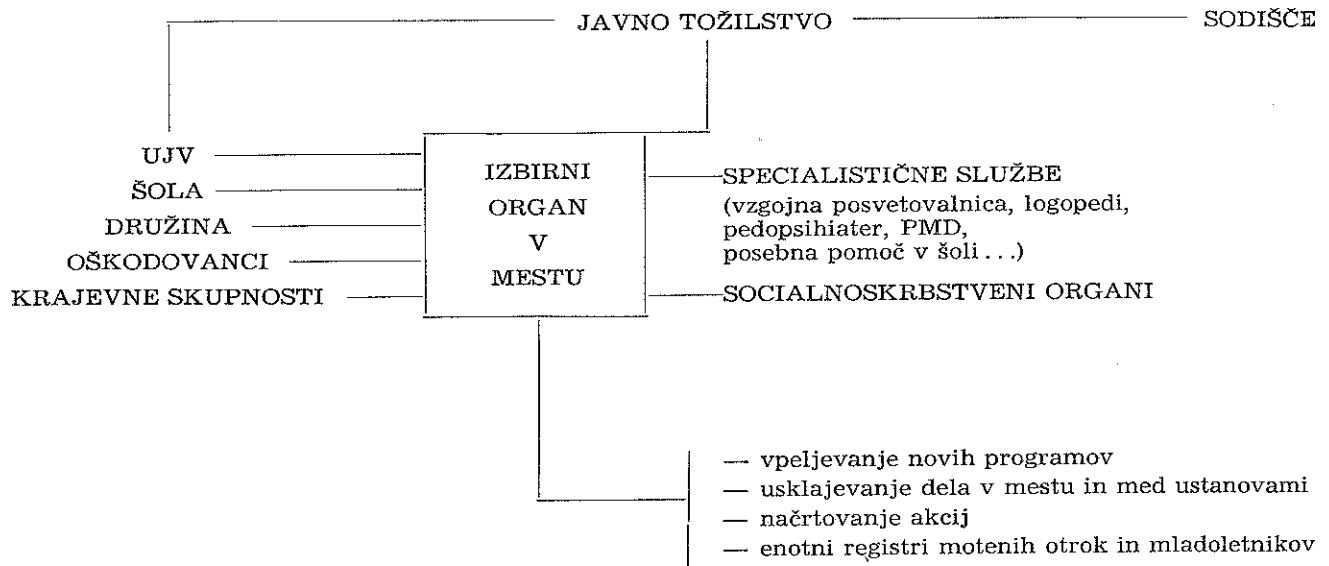
Pri tem mislim, da bi morala biti služba v krajevni skupnosti povezana z vsemi krajevnimi dejavniki, biti z njimi v stiku. Njena temeljna naloga bi morala biti ugotavljanje težavnih položajev in sporočanje organu, hkrati pa bi opravljala tudi preproste naloge.

Izbirno telo bi dobivalo primere v pretres od službe v krajevnih skupnostih, organov za notranje zadeve, šole in socialnovarstvenih organov. Kadar bi šlo za mladoletnike in za kazniva dejanja, bi bila pot posameznika enaka kot doslej; v vseh drugih primerih pa bi to telo odločalo, katera služba naj otroka ali mladoletnika obravnava. Med obravnavo samo bi ti posamezni organi imeli polno pravico samostojnega odločanja.

Vsak predlog za izboljšave pri delu z ljudmi sploh, še posebej za vedenjsko ali osebno moteno mladino, je lahko zmoten, lahko se izkaže neučinkovit, ko ga skušamo uresničiti. Zato bi rada opozorila na dve vprašanji, ki se mi zdita

Predlagani predlog je mogoče grafično prikazati takole:

ob tem pomembni. Z ustanavljanjem novih organov ali ustanov se izpostavljamu nevarnosti, da vse delo zbirokratiziramo. Ta pomislek lahko, mislim, zavržemo, ker je pri delu z moteno mladino (mislim na otroke in mladoletnike) storjenega razmeroma malo in pravzaprav ni nobenega posebnega organa, ki bi se ukvarjal samo s temi zadevami; vsi, ki obravnavajo socialne težave v družbi, jih obravnavajo za vse kategorije prebivalstva in za vsa zelo raznovrstna torišča.

Drugi pomislek, ki se mi poraja v zvezi z omenjenimi predlogi, je bojazen, ali ne bomo preveč pogosto posegali v življenje posameznika ali družine, ali ne bo preveč organov, ki ga bodo »nadzorovali«, ali ne bo njegovo intimno območje s tem preveč omejeno. Če o tem vprašanju sodimo po tem, kako pogosto posega socialno-varstveni organ v življenje mladoletnika, ki mu je bil izrečen vzgojni ukrep skrbstvenega nadzorstva (ugotovili smo, da je to povprečno enkrat mesečno), se mi zdi, da je ta bojazen vsaj za zdaj odveč. Prav pa je, da se je zavedamo in smo nanjo pozorni ter skrbimo za to, da bi podoben položaj v resnici ne nastal.

Končno želim znova poudariti, da je edina pot za preskus tako mišljene stalne družbene akcije na torišču, ki nas zanima, poskusna vpeljava take (ali prilagojene) sheme na kakem manjšem območju in za določen čas; potem bi ugotavljali, kakšni so njeni uspehi, kje so njene slabosti in ali je vredna, da jo vpeljemo tudi na širšem območju. Poskus na torišču družbenih ved, je pri

nas še skoraj neznan in neveljavljen. Vendar mislim, da je nove načine dela in organizacije dela v zvezi z vedenjem ljudi in njihovimi medsebojnimi razmerji, bolje najprej preskusiti in šele nato o njih odločati. Takšna pot je ne nazadnje tudi cenejša.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Bavcon, L.: Pojavi dezorganizacije v sistemu vzgoje in izobraževanja, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 23/ 1972, št. 2, str. 60—74.
2. Bayer, M.: Karakteristike dječje delinkvencije u SR Hrvatskoj, Posvetovanje, »Socijalna patologija dece i omladine«, (koreferat), Zlatibor, oktober, 1971 (gradivo).
3. Brejč, T.: Mladoletnikovo vrednotenje kazenskega postopka in izvrševanja kazenskih sankcij, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 23/1972, št. 4, str. 247—257.
4. Carić, A.-J. Bilić: *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike*, Kriminalističko-kriminološki institut Ivan Vušetić pri pravnom fakultetu, Split 1972, str. 99.
5. *Experiment at Logatec* (editor Katja Vodopivec), Institute of criminology, Ljubljana, 1973, str. 87—166, (razmnoženo).
6. Možnosti za uvedbo prostovoljnih sodelavcev v socialno delo (redakcija A. Šelih), Višja šola za socialne delavce, *Vestnik socialnega varstva SRS*, 8/1969, št. 3—4—5.
7. Skaberne, B.: Škola kao strateška tačka prevencije socijalnopatoloških pojava, Posvetovanje »Socijalna patologija dece i omladine« (koreferat), Zlatibor, oktober, 1971 (gradivo).
8. Šelih, A.: Nekaj problemov mladoletniških združb, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 19/1968, št. 3, str. 110—121.

9. Šelih, A.: Sodelovanje skrbstvenega organa v pripravljalnem postopku proti mladoletnikom, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 21/1970, št. 3, str. 150—159.
10. Vodopivec, K.: O društvenim prilikama, koje pogoduju socijalnu patologiju dece i omladine, Posvetovanje »Socijalna patologija dece i omladine« (glavni referat), Zlatibor, oktober, 1971 (gradivo).
11. Warren, Q. M.: *Correctional treatment in community settings*, a report on current research, prepared for the VI International Congress on Criminology, Madrid, September, 1970, National Institute of Mental Health, str. 5 in nasl.

UDC 343.915:343.2:376.58:343.85(497.12)

Possibilities for Treating Juvenile Offenders

Šelih, dr. Alenka, Associate Professor, Faculty of Law, Ljubljana

The article gives at first a resumé of a research study »Disposal of juvenile delinquency cases and implementation of educational measures in Ljubljana« which has been carried out by the Institute of criminology at the School of Law, University of Ljubljana.

After that, the author puts forward conclusions derived from this study and proposals within the field of juvenile delinquency prevention and treatment. She analyzes at first the possible changes and improvements within the legal system but states, however, that the main work dealing with delinquent or endangered children and juveniles must be carried out outside penal proceedings.

Therefore, she tries to examine further some factors proven in the study to contribute to the

existence of juvenile delinquency. The proposals for future work with delinquent and endangered youth are based upon these findings. She pleads for greater coordination among different services dealing in this field; emphasizes the necessity of eliminating the first signs of lack of adaptation that may be shown in school — as well as the necessity of the school to adapt its programme to the potentialities and deficiencies of a particular child or juvenile. She believes early preventive work should be carried out in the child's closest environment.

As to the organisational innovations, the author proposes a new coordinative agency that would — among other responsibilities — also take care of the selection of children and juveniles with respect to the different ways of their future treatment.